

Presentasjon av dr.avhandlinger

Kroppens transformasjoner blant unge Agder-kvinner i New York, 1945–1965

Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo

Disputas: 26. mai 2016

Siv Ringdal

siv.ringdal@norskfolkemuseum.no

Kropp og migrasjon er temaer som jevnlig kommer opp i dagens innvandringsdebatt. Det gjelder ikke minst knyttet til ikke-vestlige, kvinnelige innvandrere, hvor for eksempel bruken av hijab blir utgangspunkt for diskusjoner om forholdet mellom tradisjon og modernitet, religiøsitet og sekularisme, individ og kollektiv. Disse temaene har sjeldent kommet opp i historiske studier av transatlantisk migrasjon. I mitt doktorgradsarbeid har jeg ønsket å belyse norsk migrasjon til Nord-Amerika ut fra en slik tilnærming. Avhandlingen *Kroppens transformasjoner blant unge Agder-kvinner i New York, 1945–1965* er en studie av ei gruppe unge, norske innvandrerkvinner og deres kroppslige møte med den amerikanske metropolen.

I tidsrommet 1890–1960 hadde Agderfylkene den største utvandringen fra Norge i forhold til folketallet. Mens storparten av norsk migrasjon til Nord-Amerika tok slutt i mellomkrigstiden, fortsatte et forholdsvist stort antall mennesker fra Agder å emigrere til godt inn på 1960-tallet. I underkant av halvparten var kvinner, og en betydelig andel var unge. Mange av dem som forlot Agder bosatte seg i New York. I 1940 bodde det 54 530 første- og annengenerasjons

nordmenn i byen, og storparten holdt til i et stort norskamerikansk miljø i Brooklyn.

Avhandlingen bygger på et bredt sett av kilder, som avisartikler, fotografier, gjenstander, etikettebøker og morallitteratur fra tidsrommet undersøkelsen tar for seg. Det viktigste kildematerialet er intervjuer med 21 kvinner som utvandret fra Agder i perioden. Jeg følger disse kvinnene over Atlanteren og går tett på deres opplevelser og erfaringer den første tiden i New York. En av disse kvinnene var informanten Bjørg (f. 1930). Jeg vil beskrive noen av hennes første opplevelser på amerikanske jord som en inngang til en nærmere presentasjon av avhandlingens tematikk.

Klam og «komfjusa» i alt for store klær

5. juli 1952 gikk Bjørg i land på Manhattan. Amerikabåten hadde anløpt New York kvelden før. Bjørg og de andre passasjerene hadde sett et fargesprakende 4. juli-fyrverkeri fra D/S Stavangerfjords dekk, der båten lå til ankers mellom Brooklyn og Staten Island. Noe annet Bjørg husker godt, var de røde og hvite lysene som skinte i kveldsmørket fra alle bilene som suste forbi på Belt Parkway. Det var to venninner som hadde overtalt henne til å ta reisen. Bjørg hadde en grei butikkjobb, og tilbrakte store deler av fritida på dans i bygdas to ungdomshus. Til slutt hadde likevel brevene og bildene fra venninnene i Brooklyn veid tyngst på vektskåla. Den ene venninnen hadde reist til Amerika allerede i 1947. Da hun var hjemme på besøk et par år senere, hadde hun elegante ferdigklær og høyhælte sko uten tå. Bjørg hadde også noen

amerikanske klær som onkler og tanter hadde sendt hjem i årene like etter krigen. Det var stor stas med disse plaggene. Det spilte liten rolle at de som oftest var brukte, eller at de ikke alltid passet perfekt. Både i farger og snitt kontrasterte de den sparsommelige garderoben med om- og hjemmesydde klær som Bjørg og den øvrige befolkningen i hjembygda hennes hadde hatt i årene like etter andre verdenskrig.

Til tross for begrensede ressurser hadde Bjørg kjent seg elegant da hun dro fra Norge. Hun fikk rabatt på klær og stoffer i forretningen hun arbeidet i, og hun hadde ei søster som var flink til å sy. Opplevelsen av å gå med disse plaggene endret seg imidlertid fullstendig da hun gikk i land på pier 42 på Manhattan. Vinterkåpa, som hun hadde vært så fin i, kjentes kvelende varm, og resten av antrekket virket plutselig malplassert:

I came on the 5th of July with a winter coat and a flower patterned dress. Oh my God, I think it was size 17. It was awful. The belt went around the waist twice because I had a small waistline. I didn't dare going out in those clothes any place. In Norway before I left I felt I looked like 'a million dollars'.

Forflytningen over Atlanteren, til et nytt sted, et nytt rom, gjorde noe med hvordan Bjørg så på seg selv, sin kropp og sine klær. Løsrevet fra de hjemlige og kjente omgivelsene ble klærne klumpete og ubehagelige, og varmen og luftfuktigheten bidro til at hun følte seg svett og mistilpasset. Etter som blikket hennes sveipet over de andre menneskene på piren, og kanskje enda tydeligere i gatene noen minutter senere, kunne Bjørg sammenligne sitt eget antrekk med klærne til amerikanske kvinner. Kanskje registrerte hun også at de beveget seg i gatene og byrommet med en avslappet

naturalighet som sto i kontrast til hennes eget famlende kroppsspråk? I møtet med New York måtte Bjørg finne seg selv på nytt, og hennes kropp ble et redskap i denne tilpassningsprosessen. Da hun et halvt år senere sendte et portrettfoto hjem, var kjolen, frisyren, sminken og smykkene konkrete manifestasjoner på denne kulturelle læringsprosessen.

Bjørg og de andre unge Agder-kvinnene trådte inn i et samfunn hvor mye var nytt. Sosiologen Susan Leigh Star hevder at vi alle har de marginales erfaring siden vi i løpet av våre liv inngår i mange forskjellige praksisfellesskap. Innvandringserfaringen er i aller høyeste grad en slik erfaring. Det er en krevende forflytning fra en kultur til en annen, hvor en skal lære språket, tilpasse seg et annet arbeidsliv og forstå nye vaner og skikker. Det er også en kroppslig erfaring, noe Bjørgs historie er et godt eksempel på. Den kroppslige erfaringen rommet imidlertid også andre aspekter. I avhandlingen viser jeg hvordan de unge kvinnenes kropp fungerte som forhandlingsarenaer, hvor gamle og nye vaner, praksiser, ideer og forestillinger ble brynet mot hverandre. Resultatet av disse forhandlingene fikk sine helt konkrete og materielle uttrykk gjennom kvinnenes utseende og framferd.

Agder og Amerika

Forskjellen mellom det Agder de unge kvinnene forlot og det Amerika de kom til var stor. «Å kjere all verden, det kan jo'kje sammenlignes», svarte Bjørg da jeg spurte henne om hvordan arbeidsoppgavene i husposten i Brooklyn skilte seg fra de samme arbeidsoppgavene i Norge. Den irske familien hun arbeidet for hadde kjøleskap og miksmaster, støvsuger og vaske-maskin, elektriske hjelpemidler hun ikke hadde brukt før hun kom til Statene. Reisen over Atlanteren innebar et voldsomt sprang

for Bjørg og de andre jentene, enten det dreide seg om teknologi, vareutvalg eller levestandard, men også med henblikk på holdninger og idealer. En kan si at Agder og New York representerte to ulike erfarings- og mulighetsrom.

I Agder hadde fem år med krig satt sine spor på levestandard og næringsliv. Området var også fremdeles preget av krisen om hadde rammet skipsfarten på Sørlandet på slutten av 1800-tallet. Det var en periferi med alle dens kjennetegn: lavt lønnsnivå, lav yrkesdeltaking og betydelig fraflytting. For de unge kvinnene som vokste opp var det få arbeidsmuligheter, ikke minst på bygdene. Agder var også preget av en lavkirkelig vekkesreligjøsitet. Mange samfunn var delt i to, men den pietistiske kristendommens idealer hadde innflytelse også utenfor bedehusets innerste krets. Begrepet synd var med å regulere mange ungdommers livsførsel. Både dans, alkohol og kortspill, for noen også idrett, ble betraktet som synd. Den pietistiske kristendommen formet også synet på den unge kvinnekroppen, og flere anså det som synd å sminke seg, bruke smykker og ha permanent. Det pietistiske idealet sto i opposisjon til andre feminine idealer i etterkrigsårene. Både i Agder og Amerika ble tenåringskulturen viktig i 1950-årene. Den vektla større individualitet og frihet, og var langt tettere knyttet opp mot konsumsamfunnet.

I New York møtte jentene fra Agder en storby i økonomisk vekst, med mange valgmuligheter og mindre sosial kontroll. De stiftet også bekjentskap med et kvinneideal som hadde fått sitt gjennombrudd i 1920-årene, og som brøt med viktoriatidens forbilder. Både framveksten av masseproduksjon, utviklingen av medisinfaget og nye populærkulturelle forbilder bidro til denne transformasjonen. Fra å ha vært formet av ytre kontroll, som familien og samfunnet, ble den unge kvinnekroppen i

større grad et kommersielt prosjekt hvor klær og sminke, kremer og sanitetsbind ble uttrykk for modernitet, personlighet og delaktighet i samfunnet. Samtidig var New York en by med mange kulturelle grupper med ulike verdisyn, blant andre den norsk-amerikanske bosetningen i Brooklyn, hvor flere hadde et pietistisk kvinnesyn. De unge Agder-kvinnene kom også til et samfunn hvor hvithet var en uttalt norm. I Agder var dette en ukjent problemstilling, i New York var det derimot en norm som virket inn både på arbeidsmarked, kroppspraksiser og forholdet mellom enkeltindivider.

I avhandlingen ser jeg nærmere på hvordan de unge Agder-kvinnene manøvrerte mellom alle disse motstridende ideene og praksisene, og jeg belyser hvordan de lærte å mestre det nye samfunnet. Det

Gurli Øren (t.h.) og Gunfrid Erga smiler til fotografen like etter at de har ankommet New York med S.S. Stavangerfjord i 1961. Gurli hadde arbeidet i New York før, og var på vei tilbake til hybelen på Manhattan. Gunhild hadde aldri vært i den amerikanske metropolen tidligere. Foto: privat.

romlige er sentralt i analysen. Jeg har ikke forholdt meg til kulturhistorien som et bakteppe. I stedet har jeg søkt å belyse hvordan de unge kvinnene som aktive, handlende aktører hentet ut ressurser fra de kulturhistoriske rommene de beveget seg i. Hvilket kroppslig og materielt uttrykk fikk disse møtene? Og hvordan virket Agder-kvinnenes kropper på rommene de beveget seg i?

Analysen er delt i tre deler. I den første delen, arbeidskroppen, følger jeg de unge kvinnene inn i leilighetene og villaene hvor de var i huspost. De fleste Agder-kvinnene begynte arbeidskarrieren i New York i huspost, et dårlig betalt, lite attraktivt og stigmatisert yrke i samtidens Amerika. Flere av dem betraktet ikke disse jobbene på samme måte som amerikanerne, og mange hadde blitt sosialisert til at arbeid i Amerika var synonymt med huspost. Jeg ser på hvordan husposten bidro til å gi de unge kvinnene en rekke ulike erfaringer, fra møtet med ny teknologi og et ukjent språk, til erfaringer med maktmisbruk og et rasedelt samfunn. For flere av de unge kvinnene opptrådte arbeidsgiver som en «amerikaniseringsagent», og bidro med viktig kunnskap til hvordan kvinnene skulle mestre den nye hverdagen.

Den andre delen har jeg kalt konsumkroppen. Der blir jeg med kvinnene inn i varemagasinenes prøverom og foran speilet på badet i deres møte med det amerikanske varesamfunnet og dets feminine idealer. Jentene ankom New York med hjemmesyddde klær, og kunne nå oppsøke butikker og varemagasiner fylt av ferdigklær i standardstørrelser og nye, syntetiske materialer. På parfymeriene bugnet hyllene med kremer og sminke, og de lærte også om den amerikanske måten å være ren og velstelt på, med daglige dusjer, deodoranter og odørsikre bind. Da Bjørg ankom Manhattan hadde hun kjent seg mistilpassa i den

blomstrete kjolen og den store kåpa. Det tok tid å bli en kompetent konsument, fra å ane at noe var feil, til å vite hvordan hun skulle skape det riktige uttrykket. Bjørg og de andre unge kvinnene måtte opparbeide seg en ny kompetanse for å mestre det amerikanske konsumsamfunnet, og i denne delen av avhandlingen følger jeg de unge kvinnenes arbeid med det.

I den tredje delen, fritidskroppen, er jeg opptatt av å belyse hvordan de unge kvinnene utførte en kroppslig koreografi som var en blanding av nytt og gammelt, av verdier og idealer de hadde vokst opp med hjemme og nye ideer og praksiser de ble kjent med etter at de kom til Amerika. Dette kom ikke minst til uttrykk i kvinnes fritid. Agder-kvinnene utførte for eksempel en elegant, men fornuftig koreografi, i motsetning til mange amerikanske kvinner på samme alder. Når været var dårlig og Fahrenheiten krøp nedover, byttet de heller ut bare legger og pumps med bukser og vintersko framfor å bli «purple everywhere». Det var også på fritiden at kvinnes religiøse tilknytning kom til syne. Noen valgte å framføre en pietistisk koreografi med pene, men forsiktige klær, lite eller ingen sminke, og null befatning med tobakk, alkohol og danselokalets farlige fristelser. Andre framførte en verdslig koreografi med dypere utringninger, sminke og pynt, og hvor parketten på dansegulvet var målet både to og tre ganger i uka.

Fra en disiplin til en annen?

De unge, ugifte kvinnene tilhørte den gruppen som tradisjonelt har hatt de strengeste reguleringene knyttet til utseende, kropp og seksualitet. Var reisen til New York et frigjøringsprosjekt? De forlot en landsdel med begrensede muligheter for arbeid og utdanning, ikke minst for unge kvinner. De reiste også fra en landsdel hvor begrepet

synd hadde bidratt til å disiplinere den enkeltes kropp og livsstil i henhold til pietismens normer. Amerika bød på bedre arbeidsmuligheter, økt personlig frihet og større avstand til bedehuskulturen. Men likevel, går det egentlig an å betrakte den livsstilen de tilegnet seg som frigjørende? Må vi heller konstatere at jentene byttet ut en form for disiplin med en annen?

I sin studie av kvinner som gjennomgår fertilitetsbehandling argumenterer vitenskapshistorikeren Charis Cussins for at både underkastelse og objektivering ikke nødvendigvis oppfattes som noe negativt hvis det er formålstjenlig, det vil si hvis resultatet av behandlingen blir en befruktning. Jeg mener Cussins argumentasjon kan ha overføringsverdi til Agder-kvinnenes forhold til frihet og disiplin. For jentene som hadde kjent pietismens leveregler som hemmende og begrensende, var de disiplinerte sidene ved sminken, hårfjerningen og de andre rutinene som skulle til for å gjøre en feminin, amerikansk livsstil uvesentlige sammenlignet med den friheten de hadde fått. Selv om det kunne være frustrerende å bevege seg i en rulletrapp på høye hæler, irriterende å streve med å få korsettet på plass, og smertefullt med metallspilene og den stramme Lastexen, virker det likevel som at den kroppsdisiplinen disse materialitetene fordret var bagatellmessige i en større sammenheng. I det store bildet var disse enkeltstående erfaringene et lite offer for den friheten de nå hadde, til å røyke offentlig, gå på dans med full aksept, ta seg en drink og gå på kino. Disiplinen formet også moteriktige, moderne og attraktive kropp, noe som hadde vært en drøm for mange av dem som hadde vokst opp i materiell fattigdom i Agder i årene like etter krigen.

Cussins' perspektiv kan også legges på de kristelige jentene. For dem hadde ikke målet med amerikareisen vært det samme.

Også de hadde drømt om vakre kjoler og materiell velstand, men deres overordnede mål hadde vært å fortsette å være en del av et kristelig fellesskap. Selv om flere av informantene som var aktive på Agders bedehus ga uttrykk for at de pietistiske levereglene hadde vært strenge, var disiplineringen disse levereglene innebar likevel uvesentlige i den store sammenhengen. De var små forsakelser sammenlignet med de inderlige gudsopplevelsene og samholdet som livet som kristelig innebar. Derfor underla de seg disse normeringene uten så mange protester i Agder, og de fortsatte med det samme i Amerika. I Brooklyn var de pietistiske levereglene myknet noe opp, og de kunne kle seg moteriktig, gå på teater og kino, men det forble utenkelig å gå på dans, ta en sigarett eller bruke for mye kosmetikk.

Å lære seg det selvfølgelige

Avhandlingen tar for seg det møysommelige og krevende arbeidet de unge kvinnene foretok for å transformere kropp som var «ud a plass» til kropp som gradvis falt «på plass» i samfunnet de var kommet til. De tok i bruk det amerikanske rommets ressurser, de sjonglerte og kombinerte med vaner og verdier hjemmefra. Gjennom dette arbeidet skapte og omskapte de seg selv – og bidro til å skape kultur og historie.

Mange av produktene og praksisene de unge Agder-kvinnene ble kjent med, tar vi i dag for gitt. Avhandlingsarbeidet har vist meg hvor mye som krevdes av den enkelte for å lære seg og arbeide fram et rutinemessig og naturlig forhold til disse praksisene. Jeg har også blitt oppmerksom på den enorme infrastrukturen som ligger bak disse selvfølgelighetene. Det er gjort mye forskning på dette temaet i USA, men det er behov flere utførlige analyser av disse endringsprosessene i etterkrigsårenes Norge.